

ULUS İNŞASI VE ULUSLAŞMA

Hüsamettin İNAÇ*

Mohammed Rafiq SADA**

Özet

Kimlik siyaseti günümüz dünya politikasının en belirgin alamet-i farikalarından birisidir. Etnik, dini, mezhepsel ve ulusal kimlikler uluslararası siyasetin en temel araştırma alanları arasında yer almaktadır. Kimliğin mahiyeti ve farklı sosyopolitik konjonktürlerde ulusal kimliğin nasıl inşa edildiği hususu oldukça önemli ama önemli olduğu kadar da karmaşık bir süreci ihtiva etmektedir. Bu bağlamda bu çalışma kimliğin bir kurgu olduğunu ve halihazır konjonktürün ihtiyaç duyduğu parametreler üzerinden şekillendiğini iddia etmektedir. Bu iddianın bir uzantısı olarak biz bu çalışmada ulus inşa sürecini sosyal inşacılık, sembolik etkileşimcilik, sosyal kimlik kuramı ve post-modern kimlik teorisi bağlamında irdeledik ve ulus inşa stratejilerinin nasıl halkı vatandaş haline dönüştürdüğünü analiz ettik.

Anahtar Kelimeler: Ulus İnşa Stratejileri, Sosyal İnşacılık, Sembolik Etkileşimcilik, Sosyal Kimlik Kuramı ve Post-Modern Kimlik Teorisi

NATION AND NATION BUILDING

Abstract

Identity politics can be seen as the general framework of today's world politics. Ethnic, sectarian, religious and national identities are prominent as the referential points of international politics. Nevertheless, it is not so easy to comprehend what is identity and how the national identity can be built in different socio-political circumstances. In this context, this study argues that identity is a construction and formed in accordance with the exigencies of the existing conjuncture. In line with this argumentation we attempt to elaborate the nation building process within the framework of social constructivism, symbolic interactionism, social identity and postmodern identity theories and analyzed how the nation building strategies transformed the volk/populace into the citizen.

* Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, husamettin.inac@dpu.edu.tr

** Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, duhanfaruk7@gmail.com

Keywords: Nation-building strategies, social constructivism, symbolic interactionism, social identity and postmodern identity theories

Giriş

Ulus inşası ve uluslaşma sürecinin hangi tarihsel dönemlerde ne tür stratejiler ve parametreler bağlamında nasıl oluştuğu konusunda belli ölçüde anlaşmazlıkların mevcudiyeti başlı başına bir sorundur. Aslında ulus inşası denen modern olgunun veya zihinsel kurgunun inşasıyla inşa edicilerin hedeflediği şey toplumsal örgütlenmenin mevcut sorunlarına kapsayıcı, sürdürülebilir ve kalıcı bir çözüm arayışıdır. Ancak ulus inşası hususunda teorisyenler arasındaki fikri ihtilaf, konunun anlaşılmasını zorlaştırmasının yanı sıra uluslaşma sürecine dair yeniden yapılandırma ve kalkınma metot ve tanımlarının da çeşitlenmesine de yol açmıştır. Dolayısıyla biz bu müphem ve tartışmalı kavramlar olan ulus inşası ve uluslaşma sürecini tarihsel, kavramsal ve kuramsal anlamda irdeleyerek ulus inşa stratejileri bağlamında uluslaşma sürecinin sosyo-politik analizini yapacağız.

1. Tarihsel Analiz

Avrupa’da ortaya çıkmış olan ulus oluşumunun arka planı ortaçağa kadar uzanmaktadır. Ortaçağda siyasal düzen, başlıca üç sosyal sınıftan oluşuyordu. Bu üç sınıf sırasıyla soylular, rahipler (kilise), köylüler ve serflerden ibarettir. Kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılan bu sosyal sınıfların içinde ayrıcalıklı olanlar, soylular ile rahiplerdi (Smith, 2013: 50-52). Maliyeti yüksek oluşundan dolayı merkezi ordunun olmayışı, askeri varlığı finanse eden ve üretim araçlarını elinde tutan soylu sınıfı imtiyazlı hale getiriyordu. Soyluların bu ayrıcalıklı konumu onlara krala karşı başkaldırma ve kralın tüm ülke üzerinde mutlak egemenlik kurmasını engelleme fırsatını sunmuştur. Öte yandan tüm Hıristiyan dünyasında toplumsal yapıyı kendine çıkarlarına göre tanzim etme kudretine sahip bir ruhban sınıfı ve kilise mevcuttu. Kilise o kadar sert ve baskıcı bir tutuma sahipti ki Kral Papa’nın tahakkümü altına alınmıştı. Toplumun büyük kısmını oluşturan özgür köylüler ve toprağa bağlı serflerin siyasal hakları bulunmamaktaydı (Tunçay, 2006: 41-43). Ancak siyasal düzendeki mevcut sorunları gidermek için çözüm odaklı faaliyetler de bazen devreye girmektedir.

Bu faaliyetlerinden biri Haçlı Seferleridir. Ancak haçlı seferleri her ne kadar ticareti Doğu ve Batı’da genişletip geliştirmiş ise de skolastik düşüncüyü bir nebze de olsa zaafa uğratmıştır. 8 ve 12. Yüzyıllar arasında hakim olan feodal düzen, Ortaçağ Avrupa’sının siyasal ve sosyal yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Yaşanan bu dönüşüm zammala köylülerin daha çok

üretmesine ve kazanmasına yol açmıştır. Köylülerin şehre göç etmesiyle birlikte geçimlik ekonomi yerini kent ve rant ekonomisine bırakmış, şehirler adeta ticari faaliyetin merkezi haline gelmiştir. Ticaretle uğraşanlar zamanla zenginleşerek burjuva sınıfını oluşturmuşlardır. Kilise ticaretin genişletip çeşitlendirmesi nedeniyle halkın dünyevileşmesi Kilise baskısını azaltan en önemli unsur olmuştur. Öyle ki coğrafi keşiflerin yaygınlık kazandığı 15. yüzyılda toplumsal yaşam beklenmedik bir ivme kazanmıştır ve farklı formasyonlar kazanmıştır. 1450 yılında başlayan matbaacılık hareketi, sekülerleşme ve rasyonelleşme sürecini tetikleyerek Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma dönemini başlatmıştır (Tutar, İnaç ve Güner 2006:43-45).

Özellikle sanat, edebiyat ve bilim alanında atılan önemli adımlar sonucunda teknolojik gelişmelerin yaşanması ve özgürlükçü ortamın varlığı kilisenin konumunun sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir (Yiğit, İnaç ve Güner 2007: 88). Üretim ilişkileri, üretim biçimleri ve üretim araçlarının değişmesi, ticaretin gelişmesi ve dinin toplumdaki belirleyici rolünü zamanla yitirmesi, kilise ile kral arasında iktidar savaşının başlamasına neden olmuştur. Böyle bir savaş ortamında burjuva sınıfı kilise ve feodal monarklara karşı tüm gücüyle krala destek vermişlerdir. Burjuva sınıfı kurduğu bu geniş kapsamlı ittifakla sadece kilisenin tekel yapısını bozmakla kalmadı, aynı zamanda Avrupa'nın papalık etrafında şekillenen evrensel kilisenin yerine krala bağlı ulusal kiliselerin ortaya çıkmasına imkân sağladı.

Nitekim ulusal egemenlik de merkezi krallıkların güçlü olduğu dönemde kurumsallaşmaya başlamıştır. Ulusal egemenlik anlayışı üzerine inşa edilen mutlakiyetçi monarşiler toplumsal düzeni sağlamak, eğitim, ordu ve yargı gibi kamusal hizmetleri hayata geçirmek için ekonomik politika olarak merkantilizmi benimsemişlerdir (İnaç 2021: 11). 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşmasıyla birlikte siyasal birim ulus devlete dönüşmesine rağmen, burjuva sınıfı hala kralı kendi varlığı için tehdit olarak görmeye devam etmiştir. Zira ortada mülkiyetin kime verileceği ve nereye dayanacağı konusundaki sadakat sorunu mevcuttur. Sonunda bütün bireyleri içine alan ve sorunun çözümü için uygun bir icat olarak "ulus" kavramı düşünülmüştür. Ancak burjuva sınıfı ulusal sadakat algısına karşı çıkmamakla beraber ulus kategorisinin içini dolduracak bir aidiyet duygusu olarak ulusal ideolojiye ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda 1789 Fransız İhtilaliyle ulaşılan ulus kategorisi ve ulusalcı ideolojinin altyapısı, işte bu sınıflar arası mücadele neticesinde varılan uzlaşmaya dayanmaktadır (Armaoğlu, 2014: 20-25).

Uluslaşma süreci kuşkusuz kapitalizm, ticaretin yaygınlaşması, kentlerin oluşması, bireyselleşme ve sanayileşme gibi olguların neticesinde ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali'nin

“tek dil, tek kültür, tek tarih” üzerinden inşa ettiği tarih yazımı bu uluslaşma sürecine somut bir içerik kazandırmıştır. Ne var ki ihtilal sadece Fransa ile sınırlı kalmamış “özgürlük, kardeşlik ve eşitlik” idealleri Tanrısal kaynağa dayanan monarşileri tehdit etmiş ve zamanla Almanya ve İtalya da bu cereyanın tesiri altına girmiştir. Kimine göre bu süreç doğal bir seyir izlerken teorisyenlerin büyük çoğunluğuna göre ulus-devlet, modern değerlerin dayattığı bir kurgu (construction), inşa (building) ve icat (inventing) olarak görülmektedir. Bu bağlamda Fransız ulusalcılığı kültürel değerler üzerinden inşa edilirken Alman ulusalcılığı ırk ve etnikliğe bağlı organik bir karakter taşımaktadır (İnaç, 2016: 66-80). Bu bakımdan uluslaşma süreci kesinlikle bir tepki ya da devrim olarak görülmemelidir. Ne var ki kimi ülkeler ulus inşa etme ameliyesini geliştirmekte olan ülkeleri sömürmek için kullanmış ve gerektiğinde askeri güç kullanarak evrensel değerleri empoze etmede ulus-devleti araçsallaştırmıştır (Fukuyama, 2015: 38-39).

Sonuç itibarıyla uluslaşma, Avrupanın kendine özgü değerlerinin evrenselleştirilmesi, toplumsal entegrasyonun sağlanması ve modern endüstriyel toplumun inşası için kaçınılmazdır. Ne var ki merkezileşme, homojen bir kültürün yaratılması ve ortak dil, ortak mitler, ortak semboller, biz duygusu ve kendi kaderini tayin etme hakkı gibi parametreleri bünyesinde barındıran uluslaşma sürecini tamamlayamayan devletler, etnik ayrışma, bölünme ve anarşi tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Analiz

Latince’de doğmak anlamına gelen “nasci” kelimesinden türeyen ve İngilizce’de “nation” kavramıyla ifade edilen ulus, Habermas’a göre ulus-devleti modern boyutlarıyla yansıtan özgün bir aynadır (İnaç, 2007: 27). Romalılar ulus kavramını “natio” kelimesine dayandırarak oluş ve doğuşun tanrıçasına atıfta bulunmuşlardır. Moğol ve Türk kaynaklarında kullanılan “ülüş” kavramı ise hanedanın her bir üyesine tahsis edilen ülke, toprak ve devlet kategorisine tekabül etmektedir (İnaç, 2003: 347). Ancak günümüzde ulus kavramı çoğunlukla ırk, etnik grup, halk, devlet ve ülke gibi kavramlarla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. İlk kez 1884 yılında ulus kavramı modern anlamında İspanya kraliyet akademisi tarafından hazırlanan sözlükte kullanılmıştır (İnaç, 2016: 63-64). Zira daha önceki dönemlerde devletin meşruiyeti halkın egemenliğine değil, Tanrısal unsurlara dayanmaktaydı.

Arapça’da ulus kavramını ifade eden kelime millettir ve din anlamına geldiği gibi doğası bozulmamış kişiliğe ve isabetli bir tutum almaya doğru bir yönelişe karşılık gelir (Al-i İmran, 3/95. Nahl,14/123). Osmanlıda millet kavramı dini ve etnik cemaat anlamında kullanılmaktadır. Örneğin Ermeni milleti denildiğinde hem Ortodoks kimliği ve hem de

Ermeni etnik kökenini kapsayan bir kategori aklımıza gelmelidir. Urduca'da ise ulus kavramının mukabili "kavim" kelimesidir ancak geçmişte yaşamış olanları ve gelecekte yaşayacak olanları da içine kapsayan objektif ve sübjektif unsurları içine barındıran bir kavram olarak "ulus" konsepti ile kavim tam olarak örtüşmemektedir.

Ulus inşasına yönelik teorilere ve teorisyenlere baktığımızda ilk dikkat çekici tartışmanın -tam da çalışmamıza uygun olarak- her topluluğun ulus olup olamayacağına yönelik olduğunu görürüz (Janoski ve Alford: 261-262). Başka bir ifadeyle ulus-devlet evrensel bir olgu mudur, yoksa ulus olmak için birtakım şartların ve sosyopolitik koşulların oluşması mı gerekmektedir? Nitekim biz çalışmamızın pek çok yerinde bu tartışmayı Afganistan özelinde dillendirecek ve burada belirttiğimiz teorik çözümlemeyi Afganistan'a uygulayacağız.

Her toplumun ulus olabileceğini ifade eden Anthony Smith'e göre toplum, Roma'daki en küçük birim olan genden başlayarak klan, kabile, aşiret ve nihayet en sonunda ulus olmaya doğru evrilerek ilerler. Zira her toplumun primordial kökleri mevcuttur ve bu kökler tarihi gelişim seyri içinde değişmeden günümüze kadar taşınır (İnaç, 2004: 36). Ernest Gellner bu yaklaşıma radikal bir biçimde karşı çıkar. Zira ona göre ulus olmak modern bir olgudur. Modernleşmeyen, sanayileşmeyen, bireyler halinde ayrıışmayan bir toplum kesinlikle ulus olamaz. Çünkü ancak modernleşme ve sanayileşme ile birey rasyonelleşir, dini ve geleneksel bağlarından kurtulur (İnaç, 2004: 33). Bu durumda din artık birleştirici bir payda olmaktan çıkar ve ortak payda olarak dini kimlik, zamanla yerini ulusal kimliğe bırakır. Eric Hobsbawm ise ancak geleneği olan toplumların uluslaşabileceğini iddia eder.

ABD gibi geleneği olmayan toplumlar ya da Avrupa Birliği gibi ulus inşa etmeye çalışmakla beraber inşa için elzem olan gelenekten yoksun yapılar, ulusal kimliğe sahip olabilmek için mutlaka "gelenek icat etmek" (inventing traditions) mecburiyetindedirler (İnaç, 2016: 64-65). Ulus inşasında (nation building) volk (halk) kavramını merkeze taşıyan Benedict Anderson ise ulus kategorisini bir kimlik inşa edecek kapasiteye ve yetkinliğe sahip bulmaz ve bu nedenle ulus onun için "hayali bir cemaatten" (imagined communities) ibarettir. Demokrasi ve halk egemenliği kavramları da ulusun yüksek bir kültür inşa edeceği inancından hareketle insanları eşit, irade sahibi ve kendi geleceğini tayin edebilecek "vatandaşlar" haline dönüştürür.

Rasyonel bireyin inşasıyla anlam kazanan vatandaşlık (citizenship), ancak devletle bir bütün olabildiği ölçüde karşılıklı etkileşim yaratabilir. Ancak yapı-aktör arasında sözkonusu olabilecek bu etkileşim, aidiyet bilinciyle işlerlik kazanır. Ulusal kimliğin (national identity) inşa edilebilmesinin ilk şartı olarak, geçmiş tarihsel tecrübe (memory) ve bu tecrübenin

yaşandığı müşterek toprak (territory) gösterilmektedir. Nitekim Gellner'e göre vatan (patrie) fikri, tarihsel bellekle kamu kültürünün birleşiminden tezahür eder (Delanty 2013: 49-54). Ulusal kimlik, ikinci olarak, halk üzerine inşa edilir. Zira ulusun gerçek varisi, temsilcisi ve ulusal kimliğin asıl taşıyıcısı olan halktır.

Ulusal kimlik geriye dönük (backward looking) ya da ileriye dönük (forward looking) olarak inşa edilebilir (Haviland, 2002: 168). Köklü bir geçmişe ve uzun bir tarihsel tecrübeye sahip olan uluslar geçmişte yaşanan ortak kader ve değerler üzerinden ulus inşasını tercih ederler. Türk kimliği bunun en bariz örneğini oluşturur. ABD ve Avrupa Birliği gibi köksüz ve tarihi olmayan yapılar ise gelecekte birlikte yaşama azmi ve kararlılığına vurgu yaparak ancak bir ulus yaratabilirler. Bu kabil yapılar geçmiş tarihsel tecrübeyi ileriye dönük hedefler için çarpıtarak bugünkü siyasal yönelimlerine referans haline getirirler ve bu sayede halihazır eylem ve söylemlerine tarihi kullanarak meşruiyet kazandırmış olurlar.

Bu noktada tarih yazımı (histiyografya) önemli bir kriter haline dönüşür. Bu bakımdan tarih de kimlik gibi bir kurgudan (construction) ibarettir. Zira tarihe atıfta bulunurken kimliğin hangi parametresi öncelik taşıyorsa ona göre bir seçmecilik (antoloji) yapılır (İnaç ve Ünal 2013: 225). Nitekim güçlü ve sağlam bir tarihsel tecrübeye sahip olmayan toplumlar, ortak bir trajedi ve seçilmiş bir travma (selected trauma) üzerinden insanları ulus kategorisi altında birleştirmeye çalışırlar. Örneğin Ermeniler, tarihte bu kabil bir soykırımın yaşanmadığını bildikleri halde sözde soykırım trajedisi üzerinden ulus olmaya ve uluslaşmaya çalışmaktadırlar (İnaç, 2017: 114). Zira uluslaşmak için asgari müştereklerde birleşmek ve bu birlikteliği ileriye taşıyacak güçlü bir aidiyet (belongingness) duygusu geliştirmek gerekir. Geçmiş tarihsel tecrübe toplumsal bir çimento işlevi görececek bir birikime sahip değilse ortak acılar, bu boşluğu doldurmak için kullanılan yarayışlı malzemeler haline dönüşecektir. Bu bakımdan Avrupa Birliği'ni adeta bir ulus-devlet gibi düşünerek inşasına yönelik kuram geliştiren Habermas, ulus-ötesi anayasal vatandaşlık (post-national constitutional citizenship) kuramıyla ulusal kimliği din, dil ve etnik köken gibi unsurlardan bağımsız olarak sadece anayasaya ve anayasada belirtilen hak ve özgürlüklere indirgemıştır.

Ulusal kimliğin (national identity) inşasına dair kuramların en bilineni sosyal inşacılık olarak da adlandırılan konstrüktivizmdir. Güvenlik, kimlik ve kültür kavramları arasında güçlü bir korelasyon kuran sosyal inşacılık, ulusal kimliğin yapı-aktör arasındaki etkileşim vasıtasıyla inşa edildiğini iddia eder (Wendt, 2016: 45). Kuramda yapı devlete, aktör de birey ya da vatandaşa karşılık gelmektedir. Bu iki unsur arasındaki etkileşim, karşılıklı bir şekillendirme sürecini de beraberinde getirir. Bu sürecin en önemli dayanağı ise tarih ve kültürün ortaya

koyduğu bütüncül (holistic) değerler sistemidir (İnaç, 2016: 77). Bu bütüncüllük –realistlerin savunduğunun aksine- devleti sosyal bir alan, uluslararası sistemi ise sosyal ilişkilerin oluşturulduğu bir totalite olarak değerlendirmeyi zorunlu kılar. Buna mukabil uluslararası sistemi organik bir bütün olarak açıklayan fonksiyonalist teorisyenler de bu kategori içinde yer almaktadır. Bunlardan birisi olan Pareto'ya göre, sistemi oluşturan bir bütün, parçalardan oluşur. Her parçanın birbirinden bağımsız ve özerk bir işlevi vardır. Ayrıca birbirinden bağımsız ve özerk işlevi olan parçalar arasında da işlevsel bir ilişki bulunur. İşte bütün değimiz şey, birbirinden bağımsız ve özerk işlevi olan parçaların bir araya gelmesinden daha fazlasını ifade eder (İnaç, 2017: 56). Sosyal süreci hızlandıran, değişim ve dönüşüme sürekliliğini kazandıran ve kimliklerin ve çıkarların yeniden üretilmesini sağlayan unsur, aktörün sürece dâhil olmasıdır. Konstrüktivistler bu ifadeyle maddi olandan daha çok, maddi olmayan düşünce ve normatif değerlere yaptıkları vurguyu öne çıkarmış olurlar (Berting, 2018: 183). Sosyal inşacılara göre birey kendisini kendi (self) ve öteki (other) dikotomisi üzerinden tanımlar. Bu tanımlama, bireyin benliğinin bilincine varmasını ve çıkarlarını tespit etmesini mümkün kılar (İnaç, 2016: 142-147). Kimlik ve çıkarlar arasındaki korelasyon zaman içerisinde kendini yeniden üretmeye devam eder.

Ulusal kimliğin (national identity) inşasına dair kuramlardan bir diğeri sembolik etkileşimciliştir. Kimlik inşası hususunda aktörün benliğine aktif rol yükleyen bu yaklaşım, benliği toplumun bir ürünü ve birey davranışlarının belirleyicisi olarak tanımlar. Ampirik olarak test edilmeyen bilginin doğruluğundan şüphe duyan sembolik etkileşimci yaklaşım, toplumu farklı katmanlardan oluşan ve evrensel anlamları paylaşan organizasyon olarak görür. Stryker insanların sosyal etkileşim aracılığıyla gerçekleşmiş yapısal ortamları önemseydiğini ve bu sayede kendini geliştirdiğini savunur (İnaç, 2020: 20). Bu yaklaşıma göre nesnelere paylaşılan anlamları, aktörler arasındaki etkileşimle farklı çağrışımlar kazanır. Büyük ölçüde Mead'ın sosyal psikolojik görüşlerini temel alan sembolik etkileşimci yaklaşım bireyin fiziksel varlığından daha çok, bireyin öz benliğine vurgu yapar. Cooley ve Blumer'e göre müşterek eylem, benliğin kendisi (self) ve çevresiyle olan etkileşimiyle mümkündür. Öte yandan Stryker'e göre toplumsal karmaşıklığın sosyal ilişkilere yansımaları, benlikte de karmaşa yaratır. Nitekim benlik oluşumu rol ve sosyal yapıdan müteessir olur ve sosyal yapının etkileşimiyle şekillenir (Tutar, İnaç ve Güner 2006: 290). İnsan öteki tarafından nasıl tanımlandığını önemseyen bir anlamlar bütünüdür (İnaç 2018: 308). Sonuç itibarıyla Kimlik, Ben ve Öteki arasındaki ilişkilere bağlı olarak dil ve temsil gibi sembolik unsurların nasıl

şekillendiğine odaklanan sembolik etkileşimcilik, kimliğin inşasına dair gelenekselcileri eleştiren farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Ulus inşa süreçlerine dair ele alacağımız bir diğer kuram ise, ilk kez psikolog Willia James tarafından ortaya konulan sosyal kimlik kuramıdır. Kuram 1970'lerin ortalarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram bireyi aynı anda birden çok benliğin taşıyıcısı olarak ele alır. Bireyin toplumsal normlar temelinde toplum diğer üyelerle kurduğu çeşitli ilişkiler neticesinde toplum diğer üyelerin zihninde Ben'e ilişkin imajları inşa ederek Beni bu imajlar üzerine tanımlar. Bireyin kurduğu ilişkilerin birbirinden farklı olması, kimliğin çeşitliliğine de yol açar. Sosyal kimlik toplumsal normlar içerisinde üyeler arası ilişkilerin bir sonucudur. Nitekim birey içine/içinde doğduğu toplumun inançlarını, örflerini, adetlerini, geleneklerini ve referans çerçevelerini hayat boyu içselleştirir ve bu süreçte toplum bireye birtakım norm ve standartları bünyesinde barındıran bir kimlik verir (İnaç, 2004: 35). Toplum kimliği veren, birey ise bu kimliği kabullenen ve içselleştiren aktör konumundadır. Gordon'a göre sosyal kimlik, bireyi ötekilerden ayıran ve onlarla etkileşime geçiren değerlerin kombinasyonu olarak tanımlanır. Ben'i Öteki'nin zihnindeki imajlar üzerine tanımlayan bu yaklaşımın en büyük zaafı, aktörleri sabit varlıklar olarak tanımlamak ve bireyi sihinsel imajlar üzerinden algılamaktır (Birkök, 1994: 97-99). Tajfel'e göre sosyal kimlik, bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da grupların üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır (İnaç, 2003: 345). Diğer bir ifadeyle sosyal kimlik yaklaşımı grup üyelerin bilişsel ve algısal yönleri toplumsal normlar çerçevesinde ele alarak grup üyelerin ait olduğu grup arasındaki ve grubun dışındaki diğer gruplar arasındaki ilişkisini inceler. Sosyal kimlik aidiyet duygusunu temel alma açısından psikolojik bir kuram olarak da ele alınmaktadır.

Ulusal kimlik ve kimlik inşasında güncel olan ve en son irdeleneceğimiz kuram, post-modern kimlik teorisidir. Modernizme eleştiri olarak ortaya çıkan bir fikir akımı mesabesindeki postmodern kimlik teorisi, modernistlerin bireyi ve rasyonel aklı aşırı yüceltme olgusunu, siyasi sınırları revize etmek, büyümeye dayalı toplumsal homojenleşme, modern kimlik inşası ve birey özerkliği için araçsallaştırdığını iddia eder (Berting, 2018: 27). Modernistler arasında bireyin özerkliğiyle en fazla ilgilenen isim Anthony Giddens, modernitenin bir tansiyon, gerilim ve rekabet yarattığını, bireyin bu ortamda fizyolojik ve biyolojik güvenliğini sağlayabilmek için kimliğe ihtiyaç duyduğunu belirtir (İnaç, 2017: 62-63). Bu bağlamda potmodern toplum sanat, mimari ve edebiyatla bireyi modern toplumun kısıtlayıcı denetleyici ve disipline edici boyutundan kurtararak özgürleştirir (Berting, 2014: 31-36). Haddi zatında

Giddens modern toplumun bireyi mutlu ve özgür kılmak için sanayi ve teknoloji geliştirdiğini ama zamanla bireyin bu üretilen teknolojinin esiri haline geldiğini iddia eder ve bu olguyu amaç-araç paradoksu olarak adlandırır (İnaç 2003: 346). Bütüncül bir kimlik inşasına itiraz eden postmodernistler bireyin kendi özgün kimliğini bireysel taerihinden hareketle inşa etmesinin en makul çözüm olduğunu savunurlar. Bu bakımdan alt kimlik, üst kimlik, çokkültürlülük gibi kavramlar postmodernistler tarafından üretilmiş parametrelerdir.

3. Ulus İnşa Stratejileri

Bir ulusun ulusal kimlik altında birleştirilebilmesi ve aidiyet ve biz duygusunun oluşturulabilmesi için birtakım parametrelere ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim tarihsel gelişim seyri içerisinde ilk önce devletin ortaya çıktığını, devleti yöneten elitin ulusal ideoloji vasıtasıyla bir ulus inşa ettiğini ve ulus-devletin bu süreçler neticesinde şekillendiğini görmekteyiz (İnaç, 2016: 3-27). İşte iktidar sahiplerinin birtakım ortak değerler ve ideolojiler çerçevesinde halkı vatandaş haline dönüştürürken kullandıkları yöntemle ulus inşa stratejileri denilmektedir. Başka bir ifadeyle hiçbir siyasal eğilimi, ideolojik yönelimi ve aidiyet duygusu olmayan topluluğun siyasallaştırılması, ideolojikleştirilmesi ve kimlik kategorisi içine sokulması ulus inşa stratejileri aracılığıyla gerçekleşir. Böylelikle siyasallaşan ve bir ulusal ideolojiye sahip olan devlet, kendi kimliğini tanımlayarak bu kimlik üzerinden dost, düşman ve tehdit algılarını şekillendirmiş olur. Kendi ötekisiyle olan farklılıkları belirgin hale getirerek ayrımcılığı teşvik etmekle ulus devletin ömrünü de uzatmaktadır (İnaç, 2003: 349). Ulus inşa stratejileri sadece siyasi ve kültürel birim olarak ulus inşasında ve homojenleşmesinde rol oynamaz. Aynı zamanda kolektif kimliklerin; ortak pratikler, sembolik işaretler ve ritüeller vesilesiyle milli şuur, bilinç ve duygu ve düşünceleri de canlı tutmaktadır. Krizler ve tehditleri önlemede işlev göre bu stratejiler, ötekinin inşasını da sürekli bir biçimde yeniden kurgular. Hobsbowm'a göre "rutinleştirilmiş sembolik ritüeller" olarak tanımlanan bu stratejiler, ulusal istikrarı sağlamada hayati roller üstlenirler (İnaç, 2007: 27). Özetle bu stratejileri ortaya koyacak olan devlettir. Önce ulus-devlet inşa edilir, devlet kendi ideolojisi üzerinden halkı vatandaş haline dönüştürür ve ulusalcı düşünce toplumda hakim hale getirilerek homojen bir toplum ortaya çıkarılmış olur. Nitekim İtalya'nın birleşmesi ve devletin kurulmasında etkin rol oynayan devlet adamı Massimo d'Azeglio'nun (1798-1866) şu sözü çok meşhurdur: "İtalya'yı kurduk, şimdi sıra İtalyanları yaratmada" (Budak, 2019: 17).

Ulus inşa stratejilerinde kullanılan temel parametreler anayasa, ordu, bayrak, marş, vergi, para, tarih, dil, kurtuluş günü ve hatta pasaport ve sürücü belgesi gibi unsurlardır (Delanty,

2013: 66-69). Bu unsurları kısaca ele aldığımızda anayasanın toplumun tüm kesimleriyle devlet arasında bir mutabakat zaptı olduğu sonuca varabiliriz. Ayrıca anayasa devletin siyasi kimliğini, egemenliğin kullanılma biçimini ve yönetim anlayışını tanımlayan en üst siyasi belgedir. Bu belge devletle vatandaş arasındaki ilişkileri şekillendirir, hak ve özgürlükler çerçevesinde karşılıklı iletişim köprüsü oluşturur ve kurumların işleyişini tanzim ve tertip eder. Uluslararası sistemle bütünleşme, başka devletler tarafından tanınma, bireysel hak ve özgürlükleri teminat altına alma ve devletin bağımsızlığının deklarasyonu anayasanın işlevleri arasında yer almaktadır. Anayasanın işlerlik kazanmasında halk desteği önem taşımakla birlikte, bir dönem hâkim olan gücün anayasayı yaptığı da bir vakıdır. Dolayısıyla anayasanın teşkilinde toplumsal konsensüsün miktarı ve oranı tartışılmakta olan bir konudur.

Ulus inşa stratejilerinde kullanılan bir diğer parametre ise ordudur. Ulus-devletlerin oluşum süreçlerine baktığımızda, bu devletlerin büyük çoğunluğunun ulusal orduların verdiği bir bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurulduğu görülecektir. Bu bakımdan genel olarak -en azından kuruluş aşamasında- ordunun ve asker bürokrasinin devlet kimliğinin inşasında ve anayasanın teşkilinde önemli bir ağırlığının olduğu da malumdur. Diğer yandan askere alma ve ordu teşkil etme devlet olmanın ve siyasi egemenliğin en temel göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. Ordu yalnızca ulus inşasında önemli rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda devletin güvenliğini sağlayarak ulusun geleceğini ve devlet bekasını temin eder. Ordu bir ulusun belirlediği ulusal ideoloji bağlamında stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için teşkilatlandırılmış dinamik ve vurucu güçtür. İdeal anlamda ordu; operasyonel kapasitesi yüksek, profesyonel, teknolojik bakımından mücehhez, eğitim açısından uzmanlaşmış, sürekli ve standardize edilmiş norm ve kurallara bağlı olmalıdır (Berting, 2014: 105-108). Haddi zatında ordudan beklenen, içeride kamu düzenini sağlamak, dışarda ise caydırıcı bir güç olarak potansiyel tehditleri önlemektir. Kuşkusuz ulus inşasında birleştirici mitler (unifying myths), kurucu liderler, kahramanlık hikâyeleri, destanlar, askeri başarı ve zaferler çok önemli işlevler üstlenmektedir (Berting, 2018: 77).

Bayrak, ulus inşasında en önemli sembolik unsurlardan birisidir. Bir ulusun birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını ve egemenliğini sembolize eden bayrak, uluslararası sistemde devlet olarak tanınmanın *sine qua non* (olmazsa olmaz) kriteridir. Haddi zatında farklı etnik köken, din ve mezhebe sahip olan kültürlerden müteşekkil toplumlarda, -eğer uluslaşma süreci yeterince gerçekleşmemişse- ayrılıkçı ve bölücü hizipler, öncelikle bir bayrak ihdas ederek bu taleplerini ilan ederler. Bir ulus-devlette ulusal bayrak, ulusal kimlik gibi tektir ve bir ikincisine asla müsaade edilmez (İnaç, 2003: 344). İngilizcesi (flag) Farsçası (parçam)

Urducası (janda) Afganca ve Türkçesi (bayrak) sözcüğü, etimolojik olarak Türkçede “mızrak” anlamına gelen Oğuzca’da “Batarak” Uygurcada “Batırmak” kavramlarından türetilmiştir. Ulusal kimliğin dalgalanan yüzü olarak bayrak, geçmiş tarihsel tecrübeyi, acıları, sevinçleri ve gelecekte birlikte yaşama azmini bünyesinde barındıran bir kutsallıktır.

Ulusal marş bir ulusun ortak sevinç ve zaferini anlatan kahramanlık sedası olarak ulusal bilincin, ulusal arzunun, bir ulusun istiklale olan düşkünlüğünün ve istikbale dair umudunun ve birlikte yaşama tasavvurun müzikal bir tasviridir (Kolçak, 2003: 11). Marş bir ulusun kuruluş ve inşa sürecinde şekillenen ve göz ardı edilmeyecek kadar ehemmiyet taşıyan uluslaşma sürecinin ana stratejilerden biridir. Çünkü bir ulusun milli marşı o ulusun ortak geçmiş ve geleceği arasında kültürel bir köprü görevi görmektedir (İnaç ve Yaman 2015: 27). Öte yandan milli marş bir ulusun ulusal şuuru, müşterek duygu ve düşünceleri ve dayanışma kültürünü toplumun tüm fertlerine ulaştırıran ve vatandaşları birbirine bağlayan çözülmesi zor bir bağıdır.

Ulus inşasının elzem unsurlarından birisi olan vergi, vatandaşla devlet arasındaki ilişkiyi yani vatandaşlık bağıını güçlendirir. Vergi sağlık, eğitim, ulaşım ve savunma gibi devletin tedarik ettiği kamusal hizmetlere binaen devletin vatandaşından istediği ekonomik bedeldir. Devlet egemenlik ilkesi gereği vergi koyma ve kaldırma hakkına sahiptir (İnaç ve Yaman 2015: 21). Öte yandan vergi modern çağda, devletin kamusal ihtiyaçlarını gidermek için finans kaynağını üretmek ve ekonomik, sosyal hayatı düzenlendirmek, vatandaşları kontrollü bir biçimde yönlendirip takip etmek için olmazsa olmaz araçlarındandır. Vergi otoritenin merkezileştirilme, devletin kurumsallaştırmasında, toplumun homojenleşmesinde, sosyal refahın sağlanmasında, okuryazarlığın yaygınlaşmasında ve nihayet ulusal bilincin inşasında hayati önem arz etmektedir. Vergi vatandaşın, vatandaşlık bağından doğan devlete karşı sadakat borcunun bir gereği ve ulusal bütçenin büyümesine katkı sağlama aracıdır (Yiğit, İnaç ve Güner 2007: 89).

Ulus inşa sürecinin en temel stratejilerinden olan ve ulus devletin iktisadi bağımsızlığını simgeleyen parametre, şüphesiz ulusal para birimidir. Ulus ve ulusal kimlik inşasında parasal ve ekonomik kaynaklar tarihi ve kültürel dokular kadar önemlidir (Tutar, İnaç ve Güner 2006: 290). Ulusal para birimi diğer milli sembolik ortak değerler gibi bir ulusun kurgulanmasında ve gündelik yaşamın anlamlandırmasında hayati önem arz eder. Buna ilaveten para, yönetim aygıtı olan devletin hem kendi ulusal çıkarlarıyla örtüşen ekonomik politikaların inşa etmesinde ve hem de küresel ekonomiye entegre olma açısından temel bir faktördür. Ulusal para birimi bir ulusun eşsizliğinin ve diğer devletlerle eşit statüye sahip olduğunun göstergesi

olmasının yanı sıra iktisadi bağımsızlığın da ifadesidir. Tarih boyunca para basmak, siyasi egemenliğin en belirleyici unsuru olmuştur.

Sosyal bilimlerin temel zeminini oluşturan tarih, farklı ulusların kendine has ulus inşa stratejilerinin de temelini oluşturmaktadır (Budak, 2019: 17). Ulusal tarih bir ulusun siyasi, sosyal ve kültürel özdeşliğini pratiğe aktarma yolunda kat ettiği mesafeyi gösteren, zafer, destansı kahramanlık ve başarıları içeren ortak yaşam öyküsünün ve yaşanmışlığın bugüne yansımalarıdır ve bu açıdan tarih, geleceğe ışık tutan sosyal ve siyasal olguların yanlışlanma ihtimali en az olan zamansal anlatımıdır. Ulusal tarih ulus inşa sürecinde ve “biz duygusunun” (we feeling) şekillenmesinde veya yeniden canlandırmasında önemli rol oynamaktadır (İnaç ve Yaman 2015: 24). Ne var ki tarih de kimlik gibi bir kurgudur. İktidar sahipleri bazı tarihi olayları ve tarihi kişilikleri ön plana çıkararak ya da ön planda olan süreç ve aktörleri görmezden gelerek farklı ve birbiriyle çelişen tarih yazımları (histiyografya) ortaya koyabilirler. Tarih bir yandan bir ulusun geçmişe olan özlemini ifade ederken, öte yandan geçmişe dönük bir kimlik inşa etmede ve geleceğe dair kalıcı ve sürdürülebilir bütünlük içerisinde birlikte yaşama arzusunu gerçekleştirmede hayati bir rol oynamaktadır (İnaç, 2004: 36).

Zamanın mekân üzerindeki etkisi ve insanın mekân zaman ikilemi arasında verdiği varlık mücadelesi bakımından tarih, bir ulusun ülke sınırlarını belirleme ve sınırlara ilişkin anlaşmazlıkları çözme, egemenlik haklarının kullanımı, öncelik ve sonralık (halef-selef) bakımından meşruiyet gerekçelerini oluşturucu ve güçlü bir delilidir. Sosyal ve siyasal olgular arasındaki korelasyonu araştırma ilmi olarak tarih, gerçeklerin tasnifinde ve haklı haksız ayırımında yaşanmış hayata dair geçmişten tevarüs eden bilgi birikimini ifade etmektedir. Roke’ye göre tarihin amacı geçmişte yaşanan olaylar ve olgular serisini yargılamak değil, yaşanan gerçekliği anlayıp idrak etmektir. Nitekim İbn-i Haldun da Mukaddime’inde sosyal gerçekliğin, sosyal hayatın zaman ve mekân düalizminin getirdiği determinasyon çerçevesinde incelemesi gerektiğini ileri sürer (İnaç, 2021: 11).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Ulus inşa stratejilerin her biri, bir ulusun tüm üyelerinin aidiyet duygusunu geliştirerek ulus devlete olan bağlılığını güçlendirmek için kullanılan vasıtalarıdır. Söz ettiğimiz bu ulusal bağları, siyasi ve kültürel bağlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kültürel bağlarda ortak toplumsal geleneğin ve dini inancın etkisi büyükken, siyasi bağlar ise yönetici elit tarafından siyasi amaçlara ulaşmak için geliştirilmiş ve popülerleştirilmiş milli çağrışımlarla yüklü bağlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Hobsbawm, 2017: 57-66). İşte ulusal dil, ulus olmanın

en bariz kriteri olarak toplumun bütünlüğüne, devletin istikrarına ve vatandaşların etkin iletişimine hizmet eden bir parametredir. Tek bir ulusal dil konusunda anlaşamayan devletlerin çöküşü kaçınılmazdır. Zira dil konusunda birlik oluşturulamazsa toplumun farklı kesimleri arasında kültürel bağlar kurulamaz, var olan kültürel birikim sonraki kuşaklara aktarılamaz ve uluslaşma süreci tamamlanamaz. Bu bakımdan örgün ve yaygın eğitim de gerek ulusal bilincin oluşmasında, gerek vatandaş kimliğinin inşasında ve gerekse ulusal dilin yaygınlaştırılmasında etkin rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Berting, J. (2014). *Siyasi Kriz Çağında Yaşamak* (H. İnaç, Çev.). İstanbul: Ka Kitap.
- Berting, J. (2018). *Kimlik Siyaseti* (H. İnaç, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Budak, A. (2019). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın İcadı* (H. İnaç, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik* (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnaç, H. (2003). Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: C.8, 341-351
- İnaç, H. (2004). "Identity Problems of Turkey during the European Union Integration Process," *Journal of Economic and Social Research*, 6 (2), 33-62
- İnaç, H. (2007). "Rethinking Democracy and Governance in the EU", *Journal of Academic Studies*: Vol. 9, No. 32, 1-31, February- April 2007
- İnaç H. ve F. Ünal (2013). The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science* Vol. 3 No. 11, 223-232, June 2013
- İnaç H. ve M. Yaman (2015). Ulus İnşa Stratejileri Bağlamında Avrupa Milli Marşlarının Sosyo-Politik Mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2015, C.20, S.3, s.17-34.
- İnaç, H. (2016). *Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. Ankara: Adres Yayınları
- İnaç, Hüsamettin (2017), *Faşizmin ve Sosyalizmin Sosyo-politik Kökenleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2. Baskı

İnaç, H. (2018) The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities In Line With Arab Spring, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak-Şubat 2018, Sayı 65,ss.306-315.

İnaç, H. (2020). Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası. İçinde: Değişen Dünyada Yükselen Türkiye (Ed. Şahmurat Arık), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya DPÜ, 1-21

İnaç, Hüsamettin (2021). “WhatDoesTurkeyPromiseForTheMiddle East And North Africa?”. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-13.

Fukuyama, F. (2015). Devlet İnşası. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Kolçak, O. (2003). *Ulusal Kimliğimizin Sesi Marşlarımız*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Tunçay, M. (2006). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tutar, A.E., Hüsamettin İnaç ve Ümit Güner. (2006). “Dış kaynak Kullanımının (Outsourcing) Makroekonomik Etkileri”. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı:2, Sonbahar 2006. 279-296

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara Atıf Yayınları.

Yiğit, Mehmet, Hüsamettin İNAÇ ve Ümit GÜNER (2007), “Genişleme, Mali Yardım ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden AB'nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, (81-96).

Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları